

УДК 811.16'367

ЗАСОБИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИРАЖЕННЯ СУБ'ЕКТИВНО-МОДАЛЬНИХ ЗНАЧЕНЬ У ПОЛЬСЬКІЙ МОВІ

Наталія ВУС

Львівський національний університет імені Івана Франка
вул. Університетська, 1, Львів, 79000
Кафедра слов'янської філології

Стаття містить короткий огляд основних способів формування та передачі суб'єктивної модальності у польській мові (на прикладах, виписаних з сучасних художніх текстів), а також це є скромна спроба провести паралель між польським матеріалом та відповідними конструкціями верхньолужицької мовою.

Ключові слова: синтаксис, модальність, інтонація, вигук, польська мова, верхньолужицька мова.

Встановлення модальних відношень ґрунтується на визначенні складу власне модальних та співвідносних з ними дієслів і на їх значенні щодо відношення повідомлюваного до дійсності у тому чи іншому контексті. Розрізняючи об'єктивну та суб'єктивну модальність, розглядаємо ці слова як модифікатори модального відношення, зумовленого потребою виявити ставлення автора до повідомлюваного, передати об'єктивну чи суб'єктивну можливість дії, її необхідність, бажаність/небажаність, раптовість чи початок дії тощо.

Об'єктивно-модальне значення притаманне кожному реченню, воно характеризує повідомлюване як певний стан дійсності. Суб'єктивна ж модальність, тобто ставлення мовця до повідомлюваного, на відміну від об'єктивної модальності, є факультативною ознакою конкретного речення¹. Семантичний об'єм суб'єктивної модальності є ширшим від семантичного об'єму об'єктивної модальності, значення першої неоднорідні і потребують впорядкування, деякі з них не мають безпосереднього граматичного вираження. Сміслову основу суб'єктивної модальності становлять переважно поняття, що містять не тільки логічну кваліфікацію повідомлюваного, а й різні види емоційної (або ірраціональної) реакції. Суб'єктивна модальність, яка охоплює цілу гаму різноаспектних і різнохарактерних способів кваліфікації повідомлюваного, реалізується:

- веденням спеціальних модальних часток для вираження невпевненості, недовіри, здивування, сумніву, побоювання тощо;
- використанням вигуків;
- спеціальними інтонаційними засобами для виділення, підкреслення сумніву, здивування, протесту, іронії та інших емоційно-експресивних відтінків суб'єктивного відношення до повідомлюваного;

¹ Лингвистический энциклопедический словарь. Москва, 1990. С.303–304.

- за допомогою порядку слів із визначенням функції синтаксичної позиції модифікатора модальності;
- спеціальним лексико-граматичним класом слів, а також функціонально близькими до них словосполученнями і реченнями; ці засоби, як правило, займають у складі повідомлення синтагматично-автономну позицію і функціонують як вставні одиниці;
- спеціальними конструкціями – спеціалізованими структурними схемами речення чи схемами побудови його компонентів².

У категорії суб'єктивної модальності фіксуються такі ключові властивості людської психіки, як здатність протиставляти “я” і “не я” (концептуальне начало нейтрально-інформативному фонові) в рамках повідомлення.

Розглянемо ці способи передачі суб'єктивної модальності, простежимо, як за допомогою інтонації і зміною порядку слів у реченні, введенням часток, вставних конструкцій та специфічно модальних фразових утворень речення набувають різноманітних суб'єктивно-модальних значень у польській мові, і спробуємо хоча б частково провести паралель із відповідним матеріалом у верхньолужицькій мові.

◆ Інтонація є універсальним засобом передачі найрізноманітніших суб'єктивно-модальних значень. Будь-яке речення, що вимовляється з окличною інтонацією, набуває значення експресивного, оціночного³:

– *Wiesz, co ci powiem? – warknął trubadur. – Im bliżej końca świata, tym bardziej wyostrza ci się dowcip. Strach pomyśleć, do czego to dojdzie!*⁴ – значення побоювання, страху мовця перед результатом дії потенційного виконавця.

Оклична інтонація може передавати значення впевненості мовця у своїх переконаннях і недовіри до слів співрозмовника. Це видно з прикладу такого діалогічного тексту.

- *I co? ... Co jest na tym polu?*
- *... Ano, grasuje tam diabol.*
- *Jaki diabol?*
- *A jaki ma być. Diabol i tyle.*
- ***Diabłów nie ma!***⁵

Цікавим є наступний приклад: тим, що діалог відображає переконаність мовця у своїй правоті, й утвердження абсурдності думок чи поглядів співрозмовника, і бажання переконати у протилежному іншу людину, і навіть побоювання того, що й сам почнеш вірити у нісенітницю. Все це оформлюється за допомогою окличної інтонації:

- ***Diabłów nie ma! – wrzasnął poeta... – Nie ma! Diabły nie istnieją, do diabła!***⁶

Оклична інтонація є лише одним зі способів інтонаційної передачі відношення до повідомлюваного: у мові діє багата система інтонаційного вираження, яка передає сумнів, недовіру, згоду/незгоду, впевненість/невпевненість, здивування, іронію тощо. Наприклад:

- *Jeśli dobrze rozumiem, – powiedział Geralt z niedowierzaniem, – babka zna całą książkę na pamięć? Czy tak? Babciu?*
- *Całą nie, gdzieżby tam ... jeno to, co podle obrazka stoi!*⁷

² Лингвистический энциклопедический словарь. С.303–304.

³ Грамматика русского языка. Москва, 1970. С.314–318.

⁴ Sapkowski A. Ostatnie życzenie. Warszawa, 1999. S.175.

⁵ Ibid. S.178.

⁶ Ibid. S.179.

⁷ Ibid. S.186.

У даному прикладі конструкція *gdzieżby tam* поряд з окличною інтонацією передає значення скептичності, пов'язане з неможливістю виконати певну дію – запам'ятати цілу книгу.

Передача значення злості і вищості у поєднанні з іронією чи навіть з насмішкою відтворюється за допомогою відповідної питально-окличної інтонації та конструкції *patrzcie go*:

– *Uważaj, do kogo mówisz, włóczęgo!.. Dość już mam tego, nie przywykłem dyskutować z byle kim! Patrzcie go, etyka, kodeksy, moralność?! Kto to mówi? Zbój, który ledwo przybył, pomordował ludzi?*⁸

За допомогою інтонації одне й те ж речення може нести в собі зовсім різні, навіть прямо протилежні суб'єктивно-модальні значення чи відтінки значень. Так, засобами інтонації у поєднанні з частками будуються риторичні питання як негативні ствердження або питання-заперечення⁹:

– ... *Czego chcesz?*

– *Pogadać.*

– *Kpisz sobie, czy jak? Myślisz, że nie wiem, ktoś ty taki? Chłopi wynajęli cię, byś mnie stąd wyrzucił, co?*¹⁰ – конструкції *czy jak, myślisz, że* і *co* з відповідною інтонацією є експресивним доріканням співрозмовникові, не потребуючи його відповіді на ці питання. Співрозмовник вимагає хіба що підтвердження правильності свого розуміння цього докору.

Аналогічним до попереднього тексту є питання у функції ствердження, з наступним емоційним підтвердженням сказаного раніше.

– ... *Spójrz, Geralt. Czyż tu nie pięknie? Idylla, niech mnie diabli. Oko się raduje!*¹¹

В іншому діалогічному контексті питання з заперечною часткою *nie* і підсиленням запитання конструкцією *czy jak* та відповідною інтонацією підкреслює здивування селянина невіглаством гостей.

– *Spójrz, te fioletowe kwiatki. To łubin.*

– *Po prawdzie, to jest wyka – wtrącił Pokrzywka. – Lubiniuście nie widzieli, czy jak?*¹²

У діалогічній комунікативній ситуації категоричність заяви одного з співрозмовників може викликати емоційну протидію іншого мовця:

– *Przestań, do cholery – syknął Geralt. – Psujesz wszystko. Zachowaj dla siebie głupie żarty...*

– *Żarty!!! – ryknął donośnie koźloróg i podskoczył. – Żarty... Nowi żartownisie przyszli, co?*¹³. – Мовна реакція другого співрозмовника містить не лише сильне емоційне заперечення “*żarty!*”, а й супроводжується певною дією – *podskoczył*. Повторюючи фразу “*żarty...*” як більш спокійний роздум (“Та хіба ж це жарти?”), він у наступному висловленні вже запитує з іронією “*Nowi...*”, частка *co* і оклична інтонація є виразниками значення роздратованості з приводу неприємного зауваження співрозмовника.

Верхньолужицькі художні твори також містять багато цікавих прикладів, де інтонація відіграє важливу роль для правильного розуміння та трактування настрою тексту.

⁸ Sapkowski A. Ostatnie życzenie. S.28.

⁹ Лингвистический энциклопедический словарь. С.303–304.

¹⁰ Sapkowski A. Ostatnie życzenie. S.193.

¹¹ Ibid. S.174.

¹² Ibid. S.177.

¹³ Ibid. S.183.

... *Džensa šće widžu, kak tón oficěr z čornymi włosami a ze šnawcerom mi do kuchnje pŕiŕndže. Kak tón na mnje hladaše a so pŕez moje serbske suknje džiwaše!*¹⁴ – Весело розповідає лужичанка, вражена, що її традиційний одяг може привертати увагу, когось дивувати, захоплювати.

*Nadobo tu woni běchu. Ze swinjećom na awće! A spěwajo a wolajo a z blešu w ruce...*¹⁵ – у даному прикладі оклична інтонація передає надзвичайне здивування, що межує з недовірою: коли б мовець сам цього не бачив, то вважав би це нісенітницею, вигадкою.

... *Na kuchinskim blidže ležeše kaž husto cedla: “Marko, we wjelbiku steji mloko! Sym popoldnju zaso z džěla. Mać”*¹⁶. – Це мати турбується, переживає, аби син не був голодним, поки вона не повернеться з роботи; але хлопчина має жаль, він ображений і самотній, йому бракує материного товариства, материної присутності, він робить висновки, що таких помилок повторювати у своєму дорослому житті не варто: *Zaso sam! Marko zaswari. Mam te maćerne džělo skoro syte! Hdyž budu ja wulki, swoje džěći sam njewostaju!*¹⁷

У наступному прикладі оклична інтонація піднесено, урочисто передає необхідність усвідомити і зрозуміти, що життя людське – це дар божий:

*“Budź wjesoły, zo sy!” słyšeše wón džiwny hlós we sebi. “Sy zbožo mě! A nět budź změrom!”*¹⁸

♦ Важливим засобом передачі суб’єктивно-модального значення висловлювання є порядок слів у реченні. Крім усіх випадків актуалізації, пов’язаної з моментом виділення, інтонаційного підкреслення, у мові існують явища інверсії, використання незвичного порядку слів. Особливо багаті і різноманітні можливості має діалогічне мовлення¹⁹. Проаналізуємо емоційно-модальні відтінки у такому діалозі:

– *Król bezwarunkowo kaže ściąć wiedźmina? – wykrzywił się Geralt.*

Foltest przez dłuższą chwilę patrzył w oczy Riva.

– *Król nie wie – powiedział wreszcie. – Ale liczyć się z taką ewentualnością wiedźmin raczej powinien*²⁰. Традиційно остання фраза цього тексту звучала б так: *Ale wiedźmin raczej powinien liczyć się z taką ewentualnością*. Автор же ж переносить слово *powinien* на останнє місце у реченні, і на це слово падає логічний наголос. Такий незвичний порядок слів виражає необхідність, конечність бути готовим до певного вирішення справи.

– ... *Były już kłopoty z włodarzem. Gdybyśmy mniej niż zwykle ziarna w daninę oddali, gębę by rozwarł, krzyczał, pomstował. O diabłu tośmy mu nawet nie pisnęli, bo włodarz srogi jest i na żartach zna się okrutnie mało...*²¹ – винесене автором на самий кінець висловлювання *okrutnie mało* – це доказ того, що слова мовця правдиві. Це засіб, який передає бажання і намагання мовця переконати співрозмовника, що сумніватися годі.

– *Jedno jest pewne... Glupi ten diabeł nie jest*²². – Речення закінчується заперечним дієсловом *nie jest*, яке передає значення ствердження, твердого переконання і по-

¹⁴ Budar B. Budź wjesoły, zo sy!/Fijałkojty čas. Antologija serbskeje prozy. Budyšin, 1996. S.22.

¹⁵ Budar B. Budź wjesoły, zo sy!/Fijałkojty čas. Antologija serbskeje prozy. S.22.

¹⁶ Ibid. S.27.

¹⁷ Ibid. S.27.

¹⁸ Ibid. S.29.

¹⁹ Лингвистический энциклопедический словарь. С.303–304.

²⁰ Sapkowski A. Ostatnie życzenie. S.22.

²¹ Ibid. S.191.

²² Ibid. S.180.

погодження з фактом. Після довгих роздумів, очевидно, адже перед *Glupi ten diabel nie jest* є три крапки, що символізує мовчанку, час на думки, аналізування, висновки.

– *A teraz ty poslušaj mnie uvažnie*²³. – Слово *uvažnie* у кінці речення приковує увагу читача. Це novum даного висловлювання. Тут зосереджена найважливіша інформація. І за допомогою такого порядку слів підкреслюється, виділяється те, чого пропустити на даний момент співрозмовник аж ніяк не може, на повинен, це **наказ**, **примус**.

Коли йдеться про верхньолужицьку мову, потрібно пам'ятати, що: великий вплив на верхньолужицький синтаксис має німецька мова. У німецькому реченні присудок займає конкретно визначене постійне місце. І цього правила необхідно строго дотримуватися. Місце ж присудка у верхньолужицькому реченні не є таким категоричним. З огляду на розташування присудка лужицькі мовознавці констатують нормальний або відмінний від нормального порядок слів у реченні. Традиційно присудок має місце у кінці речення²⁴: *Tutón wječor Marko čas žiwjenja njezabudže*²⁵; а якщо присудок складений (складені часові конструкції минулого чи майбутнього часу та ін.), то допоміжне дієслово стоїть на початку або у середині поширеного речення, а неозначена форма дієслова чи дієприкметник минулого часу (та ін.) виносяться у кінець: *Jutře póndu ryby lójić!*²⁶ чи *A potom šće mje nalžiš, zo je mój nan we wójnje wosta!*²⁷. Коли ж присудок у верхньолужицькому реченні стоїть на початку або в середині, то “маємо відмінний від нормального порядок слів, який ніколи не вживається без мотивації, без причини”²⁸. Причини ж цього різні: **а)** інверсія із смисловою мотивацією (залежить від конкретного значення та навантаження речення в контексті); **б)** інверсія з граматичною мотивацією (використовується у певних видах речень, наприклад, у питальних...); **в)** інверсія зі стилістичною мотивацією (застосовується в поетичному стилі)²⁹.

Приклади інверсії першого типу: *Marko poskaše přez klučikowu džěrku*³⁰ або *Marko skoči z loža a stłóči wucho k durjam*³¹, і другого: “... *Je da wón kusk podobny do jeho?*”³²

◆ Надзвичайно багатими можливостями вираження різноманітних суб'єктивно-модальних значень володіє така частина мови, як частка. За своїми синтаксичними можливостями частки у польській мові поділяються на такі, що займають неавтономну, відносно автономну та автономну позицію в реченні³³.

Прикладом першого різновиду часток, що передають ставлення мовця до повідомлюваного, може бути частка *sobie* (собі), яка вказує на незалежність суб'єкта, передає значення самостійності або необумовленості:

– *Nie wytrzeszczaj na mnie oczu!.. I nie marnuj mojego czasu. Nie mam zamiaru stać tutaj do północy. Czy nie rozumiesz? Nie życzę sobie, abyś odczyniał uroki...*³⁴ – *nie życzyć sobie* передає значення **самостійності** і **небажання**, щоб хтось втручався у справи мовця.

²³ Ibid. S.24.

²⁴ Syntaksa (IV). Słowosled w sadze // Serbščina. Listiwy studij za wučerjow. Studijne listy 1–10. Budyšin, 1956. S.374–385.

²⁵ Budar B. Budź wjesoły, zo sy! S.22.

²⁶ Ibid. S.22.

²⁷ Ibid. S.29.

²⁸ Syntaksa (IV). Słowosled w sadze. S.374–385.

²⁹ Ibid. S. 374–385.

³⁰ Budar B. Budź wjesoły, zo sy! S.23.

³¹ Ibid. S.23.

³² Ibid. S.24.

³³ Грамматика русского языка. Москва, 1970. С.314–318.

³⁴ Sapkowski A. Ostatnie życzenie. S.27.

*Kak husto bě sej kwasny wobraz maćerje samlutki wobhladowat*³⁵. – цей верхньолужицький приклад, на відміну від наведеного вище польського, не має додаткового (і такого яскравого) емоційного забарвлення.

Відносно автономну (вільну) позицію у реченні займають такі модальні частки, які виражають значення близького здійснення, суб'єктивного рішення, невпевненого припущення, оцінки, здивування, передбачення чи припущення небажаного, незалежності тощо.

Нижче наведені приклади модальних часток з автономною (вільною) позицією у реченні:

– ... *A strzyga ma się dobrze. Tyle że co jakiś czas kogoś zagryzie*³⁶. – значення іронії, з якою говориться про ніби неважливу, другорядну інформацію.

– *Jaskier, bojąc się widać pobrudzić swój elegancki zielony kubrak, usiadł na desce*³⁷. – *widać* – це припущення автора.

– *Widziałaś pewnie nieraz spadającą gwiazdę, krótką, świetlistą smugę na nocnym niebie*³⁸. – тут значення впевненішого припущення, а можливо, це значення ствердження.

– *Podobno zniosłem zmiany bardzo dobrze, chorowałem bardzo krótko*³⁹. – ствердження факту мовцем, аби себе самого в цьому переконати.

– *Diabol... Ano, pomaga tak: grunt użyźnia, glebę zwrusza, krety tępi, ptaki płoszy, rzepy i buraków dogląda. A i liszkę, co się w kapuście łęgnie, zjada. Ale kapustę **takoż po prawdzie** zjada. **Nic, ino** by żarł. **Jak to diabol***⁴⁰ – *takoż po prawdzie* передає значення ствердження і погодження з даним фактом, *nic, ino* передає значення здивування і розчарування, *jak to* – значення погодження з фактом і намагання якось пояснити це явище.

– *Miałem też dwa miecze: srebrny i żelazny*⁴¹. – значення послідовності важливих для мовця речей.

*Nie miała już w sobie nic z rusalki, nic ze świetlistej, rumiankowej zjawy, którą była o świcie. Jej oczy były modre, nie czarne. I była piegowata – na nosie, na dekolcie, na ramionach. Piegi te były **wcale** wdzięczne, pasowały do jej karnacji i rudawych włosów*⁴². – *już* – посилює значення розчарування, *wcale* – значення погодження з тим, що дівчина вже не була схожою на русалку, і віддання належного вроді молодій особі.

“... *Budź wjesoła, zo jeho maś*”, *bě žonjacy hlós*. “*To ja **tež** sym*”, *mać rjekny*⁴³. – згода і підтвердження.

“... *Zo sće mi tehdy tu kruwičku dali, to wam čas žiwjenja njezabudu. Hačrunjež sami wjele měli njejsće. Přez to sym mloko měła za mojoh hólca*”⁴⁴. – підкреслення важливості і величчї того, що зробили сусіди для цієї вдови.

*Marko bu wjesoły, zo so ta žona takle wćipna wuwoprošowaše. Tej **tla** njebudže mać někajke bajki powědać*⁴⁵. – припущення, надія.

³⁵ Budar B. Budź wjesoły, zo sy! S.25.

³⁶ Sapkowski A. Ostatnie życzenie. S.14.

³⁷ Ibid. S.176.

³⁸ Ibid. S.118.

³⁹ Ibid. S.119.

⁴⁰ Ibid. S.178.

⁴¹ Ibid. S.120.

⁴² Ibid. S.37.

⁴³ Budar B. Budź wjesoły, zo sy! S.22.

⁴⁴ Ibid. S.24.

⁴⁵ Ibid. S.24.

♦ Вигуки також є засобами для передачі відношення мовця до повідомлюваного. Вони використовуються як незалежне слово, словосполучення чи навіть речення, вільно введене до складу висловлювання⁴⁶.

– *Pokażcie księgę, babko. Księgę, mówię. Księgę! Krew mnie zaleje zaraz! Głucha, by pień. Lille, rzeknij babce, by księgę pokazała!*⁴⁷ – значення сердитості і відсутності терпіння.

– *Pierwsze runy... Najstarsze pismo używane do czasu wprowadzenia nowego alfabetu... Zabawna składnia... Nieczęsto widzi się coś takiego, Geralt, a jeżeli już, to w bibliotekach świątynnych, nie po wsiach na krańcu świata. Na wszystkich bogów, skąd to macie, włościacie kochani?*⁴⁸ – значення здивування, подиву, недовіри і захоплення.

– *Królowna, niech ją zaraza udusi, ma już czternaście lat, czas pomyśleć o wydaniu jej za jakiegoś królewicza!*⁴⁹ – значення відрази, нелюбові, ненависті.

Ось приклади з верхньолужицького художнього твору:

“*To pak rjenje, zo mnje wopytaš. Hdyž je Marko do šule zastupał, smój so posledni raz widžaloj. Skoro štyri lěta je to zaso jow. Mój Božo, kak tón čas leći!...*”⁵⁰ – вигук і оклична інтонація передають і радість від зустрічі, і смуток, що так довго не бачились, і здивування, що непомітно такий шмат часу минув.

У цьому ж коротенькому діалозі відповідь матері на запитання сина – це бажання приховати правду, але вигук, як зітхання, так точно передає смуток і біль душі:

“*Što da z tobu je, maći?*”

“*Ach, ničo*”, *mać šeptny*⁵¹.

Вигуки можуть передавати значення очікуваності чи неочікуваності. Це так звані дієслівні вигуки, що використовуються як елементи контекстуально обумовлених (заввичай) і таких, що завжди перебувають в неавтономній (несамостійній) позиції: перед присудком або підметом односкладного речення, поширеного чи непоширеного⁵².

– ... *Przecie mówię, diabol...*

– ... *Skąd się wziął? Ano znikąd. Bęc, trzask, prask i patrzym: diabol!*⁵³

До польського прикладу подібний верхньолужицький: *Skónčnje wučekny sej na brjóh bliskeje železnicy... Ze zaka wučahny fenk a položi jón na kolije. Chwilku hišce čakaše. A skónčnje. Zdaloka so znate biće přihotowaše w rytme cirkotanja: Cirk-cirk-cirk!*⁵⁴

♦ Різноманітний і багатий склад вставних (т.зв. модальних) слів і вставних сполучень, що дають емоційну чи інтелектуальну оцінку повідомлюваному, оцінку достовірності інформації, вказують на семантичну обумовленість, джерело повідомлення, характеристику того, як передано висловлювання, характеристику зв'язку частин і послідовності викладу, підкреслюють ту чи іншу реакцію на повідомлення тощо. Позиція вставних слів і словосполучень у реченні вільна. Ті самі функції, що й вставні слова і словосполучення, виконують вставні речення, які займають вільну позицію. Це, як правило, речення простої синтаксичної організації, непоширені за своїм складом

⁴⁶ Грамматика русского языка. С.314–318.

⁴⁷ Sapkowski A. Ostatnie życzenie. S.185.

⁴⁸ Sapkowski A. Ostatnie życzenie. S.185.

⁴⁹ Ibid. S.20.

⁵⁰ Budar B. Budź wjesoty, zo sy! S.22.

⁵¹ Ibid. S.29.

⁵² Грамматика русского языка. С.314–318.

⁵³ Sapkowski A. Ostatnie życzenie. S.178.

⁵⁴ Budar B. Budź wjesoty, zo sy! S. 26.

або мало поширені; лексичний склад таких речень обумовлений тим суб'єктивно-модальним значенням (оцінка, джерело інформації, реакція на повідомлення і т.д.), для передачі якого вони призначені⁵⁵.

– *Jesteście przynajmniej, jak by tu rzec, konkretni*⁵⁶. – значення бажання мовця бути якомога точнішим у своєму визначенні пов'язане з деяким ваганням щодо форми чи емоційного навантаження висловлювання.

– ... *Król, wiadomo, rozzłości się, ale skończy się na tym, że nie zapłaci ani orena nagrody*⁵⁷. – значення впевненості у сказаному, достовірності фактів, які містяться у висловлюванні. Це також оцінка достовірності власного повідомлення.

– *Plotka głosi, że ci ludzie przekonali po cichu wiedźmina, aby nie bawiąc się w żadne ceregiele ani czary, zatlukł strzygę, a królowi powiedział, że czar nie podziałał, że córeczka spadła ze schodów, no że zdażył się wypadek przy pracy*⁵⁸. – джерело інформації є для мовця чужим, він сам може сумніватися в достовірності того, про що каже.

– *Mówią, że milczenie jest złotem*⁵⁹. – вставне слово вказує на те, що сказане є чужою думкою, а також передає певний сумнів мовця.

– *Leżało to pole długi czas odlegiem, ale zaoralim je i teraz sadzimy tamoj konopie, chmiel i len. Kawał pola, powiadam wam. Aż po sam bór siega...*⁶⁰ ... – ... *Oho panie! Elfy, powiadam wam. Zgroza. Kto tam pójdzie, ten już nie wraca*⁶¹. – конструкція, яку використовує мовець (в обох випадках), має бути підтвердженням важливості і правдивості його слів.

– *Trzeba tę noc przeżyć, to raz*⁶². – значення послідовності дій.

– *Silvan, jak się okazało, znał również krasnoludzki*⁶³. – реакція на повідомлення.

– *Szczęściem pogналиśmy do dworzyszczu po trzech kurach*⁶⁴. – емоційна оцінка повідомлюваного.

*Mać durje zlahu powoćini, cyle zlahu, poposka a je zaso začini*⁶⁵. – вставна конструкція у даному прикладі є авторським уточненням.

*Jurij wón mi so zda rěkaše, haj, Jurij. Kaž mój njeboh muž. Ale hdže wón je, to ja njewěm. Woprawdže nic...*⁶⁶ – *mi so zda* передає невпевненість мовця, а *haj*, навпаки, підтвердження попереднього припущення і переконаність, що так воно, власне, і є.

◆ Заслугує на увагу таке явище у польському синтаксисі, як використання модальних присудків – особливого виду присудка, що має складну форму, через що його можна вважати належним до категорії складених присудків. Модальний присудок складається з модального дієслова та дієслова в формі інфінітива; при цьому друге дієслово передає основний семантичний зміст присудка: *muszę iść, należy napisać, trzeba się uśmiechać ...*⁶⁷ До модальних присудків відносяться:

1. Дієслова *musieć, móc, gaszyć, mieć, chcieć* та ін. (тільки у поєднанні з інфінітивом):

⁵⁵ Грамматика русского языка. С.314–318.

⁵⁶ Sapkowski A. Ostatnie życzenie. S.13.

⁵⁷ Sapkowski A. Ostatnie życzenie. S.16.

⁵⁸ Ibid.

⁵⁹ Ibid. S.118.

⁶⁰ Ibid. S.178.

⁶¹ Ibid. S.172.

⁶² Ibid. S.22.

⁶³ Ibid. S.194.

⁶⁴ Ibid. S.36.

⁶⁵ Budar B. Budź wjesoty, zo sy! S.25.

⁶⁶ Ibid. S.24.

⁶⁷ Encyklopedia wiedzy o języku polskim. Wrocław –Warszawa–Kraków–Gdańsk, 1978. S.233.

- *Z reguły ludzie **chcą się uchronić** po prostu od zagrożenia*⁶⁸. – бажання бути у безпеці, почувати себе захищеним і сильним.
 - *Wierzyć się **nie chce**, że to koniec świata, koniec cywilizacji*⁶⁹. – небажання вірити в те, що є очевидним.
 - ... *królowna stale **musi nosić** na szyi szafir...*⁷⁰ – значення необхідності, конечності виконання певної дії.
 - ... *a **muszę** wam **powiedzieć**, że odczarować jest czasem łatwiej, niż zabić*⁷¹. – значення необхідності попередити.
 - *Ale **godzę** się na to. **Muszę** się **zgodzić***⁷². – значення відсутності вибору, значення підпорядкування і погодження з таким розв'язком справи, підкорення чужій волі, чужому рішенню.
 - *Miało to **być** proste*⁷³. – попереднє припущення, передбачення, можливо розчарування.
 - *Co **ma** **oznaczać** twój niespodziewany zapal?*⁷⁴ – значення скептичності, іронії.
 - *Masz się po prostu wnosić. Wszystko **ma** **zostać** po staremu*⁷⁵. – суворий наказ.
 - *To **nie mogła** być strzyga*⁷⁶. – значення досить категоричного вираження неможливості чогось чи значення недовіри до чужих слів.
 - Pianie kogutów **mogłoby** go tylko **zmylić***⁷⁷. – значення непотрібності, зайвості.
 - ... *To **być** **nie może** ...*⁷⁸ – недовіра, непогодження з фактом.
2. Суплетивні неособові дієслова, ціла парадигма яких складається з двох форм: 3-ї особи однини теперішнього часу і 3-ї особи однини середнього роду минулого часу: *godzi się* (*godziło się*), *należy* (*należało*), *przystoi* (*przystało*), *wypada* (*wypadało*) тощо або однієї форми ніби-особової: *było prawdę mówić*⁷⁹.
- *Bo **pewnie** sprawa jest **nie do załatwienia** i **przyjdzie** się z tym **pogodzić***⁸⁰. – значення прийняття нелегкого рішення і погодження з фактом.
 - *Całą drogę **narzekałeś**, że **coraz trudniej** **przychodzi** ci **znaleźć** zajęcie*⁸¹. – часткова неможливість здійснення дії.
 - *Oprócz tego, w komnacie, w której będzie spała, **należy** co jakiś czas **palić** w kominku...*⁸² – значення необхідності, конечності, близьке до поради або наказу.
3. Повністю невідмінювані слова (нефлексійні дієслова, за С.Йодловським): *trzeba*, *można*, *warto*, *wolno*, *niepodobna*, *nie sposób*, *powinno się*, *winno się* і т.д.⁸³.
- ***Nie wolno** mi **wyjść** z **wprawy***⁸⁴. – заборона.

⁶⁸ Sapkowski A. Ostatnie życzenie. S.25.

⁶⁹ Ibid. S.176.

⁷⁰ Ibid. S.24.

⁷¹ Sapkowski A. Ostatnie życzenie. S.17.

⁷² Ibid. S.25.

⁷³ Ibid. S.20.

⁷⁴ Ibid. S.120.

⁷⁵ Ibid. S.27.

⁷⁶ Ibid. S.27.

⁷⁷ Ibid. S.30.

⁷⁸ Ibid. S.173.

⁷⁹ Encyklopedia wiedzy o języku polskim. S.233.

⁸⁰ Sapkowski A. Ostatnie życzenie. S.14.

⁸¹ Ibid. S.173.

⁸² Ibid. S.24.

⁸³ Encyklopedia wiedzy o języku polskim. S.233.

⁸⁴ Sapkowski A. Ostatnie życzenie. S.199.

– *A to ... powinno cię diabelnie mało obchodzić*⁸⁵. – небажання, аби хтось копірився у справах мовця.

*Trzeba było przyznać, diabeł rzucił zatrważająco celnie...*⁸⁶ – визнання і погодження з фактом.

У модальних присудках 2-ї і 3-ї групи приховано особовий підмет. Це пов'язується зі значенням модальності, яка передає суб'єктивне ставлення мовця до змісту власного висловлювання⁸⁷.

На даний час опрацьованого нами верхньолужицького матеріалу про модальні присудки замало, аби проводити паралелі між польською та верхньолужицькою мовами. Хоча виявлено багато прикладів із модальними дієсловами *dyrbjeć* (мусити), *chcuć* (хотіти) тощо. Ось деякі з них:

*A nan! Mój nan? ... Tak dyrbi tola mój nan hišće žiwy być! Tón oficěr ... ale hdže?*⁸⁸ – надія вчувається у тому *dyrbi*.

“A woženić so wjace njechaš? Ty tla sy hišće mloda”, praji za durjemi žona.

“Tón muž dyrbjal so tež Markej lubić ..., ach, radšo nic...”, mać wotmolwi.

*“Nó haj, to wšak dyrbiš sama wědžeć. A wo tym oficěru njejsu ničo wjac słyšala?”*⁸⁹ – у першій репліці діалогу вчувається надія, що, може, все ж таки щось зміниться на краще, якщо подруга буде готова до змін; у другій – передано умову можливої зміни у житті матері та сина; а у третій модальне дієслово виражає згоду: так, кожен сам повинен зробити свій вибір.

На нашу думку проблема цікава, і варто було б провести глибше дослідження у цьому напрямі.

THE MEANS OF FORMING AND RENDERING OF SUBJECT MODALITY MEANINGS IN THE POLISH LANGUAGE (the sorbish material is added)

Nataliya VUS

L'viv Ivan Franko National University
1, Universytets'ka Str., L'viv, 79000
The Chair of Slavonic Philology

This article is a short review of basic mean for formation and rendering of subject modality in the Polish language, and a modest attempt to compare polish material and corresponding constructions of the sorbish material.

Key words: syntax, modality, intonation, interjection, Polish language, Sorbish language.

Стаття надійшла до редколегії 18.10.02.

⁸⁵ Ibid. S.28.

⁸⁶ Ibid. S.184.

⁸⁷ Encyklopedia wiedzy o języku polskim. S.233.

⁸⁸ Budar B. Budź wjesoły, zo sy! S.24.

⁸⁹ Ibid. S.24.

Прийнята до друку 12.11.02.